

Dobra osobiste i środki służące ich ochronie

Część I

DOBRA OSOBISTE I ŚRODKI SŁUŻĄCE ICH OCHRONIE

CZEŚĆ I

Dobra osobiste w świetle uregulowań Kodeksu Cywilnego

Pojęcie dobra osobistego

Dobra osobiste mają charakter niemajątkowy. Nie dają się one określić w kategoriach stricte ekonomicznych. Nie przekreśla to jednakże faktu, iż konsekwencje ich naruszenia mogą znaleźć swoje odzwierciedlenie na płaszczyźnie majątkowej. Tak więc niesłusznie neguje się niematerialny charakter niektórych dóbr osobistych. Sytuacja taka ma miejsce zwłaszcza w odniesieniu do praw autorskich, wynalazczych itp. Zgodnie z poglądami większości doktryny i judykatury, możliwość czerpania realnych korzyści finansowych z odpłatnego udostępniania niektórych z nich (np. głos, wizerunek) nie neguje ich niemajątkowego charakteru. Istnieje ścisły związek pomiędzy dobrami osobistymi, a podmiotem, któremu przysługują. Konsekwencją takiej relacji jest fakt powstania wybranych dóbr osobistych w momencie „zmaterializowania się” skorelowanego z nim podmiotu – czyli zgodnie z obecnie obowiązującym art. 8 k.c.- od chwili narodzin człowieka. Wyjątek od tej ogólnie przyjętej reguły stanowi sytuacja prawna nasciturusa. Zgodnie z rzymską paremią: nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis eius agitur, w sytuacji, gdy wymaga tego interes nasciturusa, przysługuje mu przed urodzeniem analogiczna ochrona, jak podmiotom posiadającym zdolność prawną. Katalog przyrodzonych - naturalnych dóbr osobistych, których racja bytu wypływa z samego faktu bycia człowiekiem i nie jest zależna od ustawodawcy, tworzą dobra o charakterze uniwersalnym, takie jak życie, godność, zdrowie, nietykalność cielesna, wolność, a także swoboda myśli, wyznania oraz sumienia. Wyliczenie to nie ma taksatywnego charakteru i dotyczy wszelkich dóbr o substancjalnym znaczeniu, których istnienie jest niezależne od norm prawa pozytywnego, które mają dookreślić charakter ich właściwej i skutecznej ochrony. Drugą grupę tworzą dobra osobiste, które wynikają z szeroko rozumianej „twórczej” działalności człowieka i stanowią finalny efekt określonych działań. Możemy tutaj zaliczyć rezultaty przedsięwzięć wynalazczych,

nietykalność mieszkania etc. W związku z tym, iż dobra osobiste są silnie związane z określonym podmiotem, wygasają w momencie śmierci człowieka. Takie stanowisko znalazło potwierdzenie w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który stwierdził, iż roszczenia o ochronę dóbr osobistych przewidziane w art. 24 k.c., mogą być dochodzone tylko przez osobę poszkodowaną. W chwili jej śmierci roszczenia te nie mogą być sędowane na osoby bliskie zmarłemu, ani też jego spadkobierców. Nie oznacza to automatycznie braku jakiegokolwiek ochrony prawnej osoby zmarłej. Osoby im najbliższe mogą domagać się ochrony własnych dóbr osobistych, jakie stanowią kult pamięci bliskiej osoby. Konsekwencją występowania korelacji pomiędzy dobrami osobistymi, a związanym z nimi podmiotem jest fakt ich niezbywalności, choć w doktrynie istnieją spory co do możliwości rozporządzania niektórymi dobrami, jak ma to miejsce w relacji do autorskich dóbr osobistych. Jak wynika z treści art. 23 k.c. lista dóbr osobistych ma charakter otwarty, wymienione w nim dobra mają charakter przykładowy, co wiąże się z ich dynamicznym rozwojem. Zgodnie z poglądami wyrażonymi przez Sąd Najwyższy, pojęcie dóbr osobistych należy rozpatrywać w korelacji z określonym poziomem rozwoju technologicznego i społecznego, akceptowanymi przez środowisko pryncypiami moralnymi i normatywnymi oraz istniejącymi stosunkami ekonomicznymi, społecznymi i politycznymi. Otwarty katalog dóbr osobistych umożliwia wpisanie na listę każdego dobra, które spełnia powyższe warunki. Nie każde wyrządzenie szkody będzie implikowało naruszenie dóbr osobistych. W niektórych przypadkach, pomimo oczywistego faktu wystąpienia szkody, nie dochodzi do złamania reguł w aspekcie niematerialnym. Istnieją okoliczności, gdy naruszenie dobra osobistego nie podlega ochronie prawnej. W sytuacjach życia codziennego bardzo często dochodzi do uchybienia wartościom niemajątkowym. W przypadku zatrzymania przestępcy w związku z popełnioną zbrodnią lub występkiem dochodzi do pogwałcenia jego wolności osobistej. W takiej sytuacji odpowiednie organy działają na podstawie przepisu prawa. Dlatego też, zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego, dobra osobiste podlegają ochronie w momencie bezprawności działania osoby dopuszczającej się przewinienia.

Katalog dóbr osobistych

Art. 23 k.c. wymienia enumeratywnie takie dobra osobiste jak zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska. W art. 23 k.c., zostały wymienione niektóre dobra osobiste, jednak katalog ten ma charakter

otwarty. Tym samym wyliczenie dóbr osobistych nie ma cech systemu zupełnego i mogą być dodawane coraz to nowe dobra. Istnieje też szereg wartości, które nie są explicite wyrażone w treści art.23 k.c., ale zostały wyinferowane z tembru wspomnianego artykułu i kwestia ich ochrony nie nasuwa wątpliwości. Występuje także pewna kategoria praw, co do których istnieją w doktrynie spory na płaszczyźnie możliwości zakwalifikowania ich do grupy dóbr osobistych. Kwestie te zostaną omówione poniżej.

Katalog zawarty w art. 23 k.c. na pierwszym miejscu umieszcza **zdrowie**. W znaczeniu medycznym zdrowie to stan pełnej sprawności fizycznej, psychicznej i społecznej. W wąskim rozumieniu jest to brak choroby lub kalectwa. Z perspektywy fizjologicznej zdrowie to pełna zdolność organizmu do utrzymywania balansu pomiędzy nim a środowiskiem egzogenicznym, prawidłowe reagowanie na zmiany środowiska i adaptacja do tych zmian. Wywołanie rozstroju zdrowia stanowi jeden z najczęściej spotykanych przypadków naruszenia dóbr osobistych. Pojęcie zdrowia, jak wynika to z przytoczonej definicji, zawiera w sobie kategorię psychiczną. Dlatego też za błędne w doktrynie uznaje się kreowanie kategorii „spokoju psychicznego” jako odrębnego dobra osobistego. Może to prowadzić do sytuacji, gdzie subiektywne odczucia pokrzywdzonego wpływałyby na możliwość dochodzenia roszczeń. Tymczasem może o tym przesądzać jedynie obiektywna dokumentacja medyczna. Warto zwrócić uwagę, iż w orzecznictwie Sądu Najwyższego pojawiły się wyroki, które za dobro osobiste uznały „spokój psychiczny”.

W polskiej doktrynie rozmaicie rozumiane było pojęcie **wolności**. Pierwotnie akcentowano jedynie fizyczną swobodę poruszania się. W ten sposób do pozbawienia wolności dochodzi najczęściej na skutek nieuzasadnionego zatrzymania, aresztowania lub skazania, zamknięcia lub zbyt długiego przetrzymywania w zakładzie psychiatrycznym. Z czasem poszerzono jego zakres znaczeniowy i włączono wolność od obawy i strachu, od działania pod przymusem, użycia przemocy lub zrealizowania groźby przez inny podmiot. W sprzeczności z rozszerzającą wykładnią terminu „wolność” pozostaje orzeczenie Sądu Najwyższego z 9 maja 2003 roku, gdzie sąd jednoznacznie opowiedział się za jego wąskim rozumieniem. Zauważalna jest więc dywergencja pomiędzy stanowiskiem doktryny a judykatury. Należy zauważyć, iż wolność nie może być postrzegana w kategoriach imperium pozytywnych działań ze strony innych podmiotów w celu urzeczywistnienia woli danej osoby. Takie stanowisko zajął Sąd Najwyższy, który w postanowieniu z 21 października 1980 r. stwierdził, iż przepisy prawa cywilnego nie rodzą roszczeń osób trzecich w relacji do gazety lub wydawnictwa, by na ich łamach drukowały dowolnej treści oświadczenie natury

politycznej, artystycznej, społecznej tudzież naukowej.

Wyrażona *explicite* w art. 23 k.c. **cześć** człowieka stanowi dobro osobiste o zasadniczym znaczeniu. W jej treści wyróżnia się dwie strony: wewnętrzną, nazywaną godnością osobistą oraz zewnętrzną, przez którą rozumie się dobrą sławę. Według Sądu Najwyższego godność człowieka stanowi tą warstwę osobowości, która przejawia się w poczuciu własnej wartości podmiotu i oczekiwaniu rewerencji ze strony innych ludzi. Poczucie to, które stanowi rdzeń psychiki człowieka, kształtowane jest przez szereg różnorodnych okoliczności egzogenicznych, jest uwarunkowane historycznie i kulturowo, co implikuje jego labilny charakter. Natomiast przez „dobrą sławę” sąd rozumie wszystkie dziedziny życia osobistego, zawodowego i społecznego podmiotu. Naruszenie czci ma więc miejsce zarówno w sytuacji pomówienia o negatywne postępowanie w życiu zawodowym, gdy pogwałceniu ulega dobre imię danej osoby, co może narazić ją na utratę zaufania potrzebnego do wykonywania zawodu lub innej działalności, jak i inkryminowanie o niewłaściwe postępowanie w życiu osobistym i rodzinnym. Ochrona czci przysługuje każdemu człowiekowi, zarówno osobom publicznym, skazanym za przestępstwa, prowadzącym tryb życia narażony na społeczną dezaprobatę, jak również podmiotom, które ze względu na ograniczoną poczytalność nie są w stanie zrozumieć obrazy. Estymacja faktu naruszenia czci musi odwoływać się do kryteriów obiektywnych, a nie subiektywnych odczuć zainteresowanego. Do pogwałcenia czci może dojść w różnorodnej formie: publicznie i prywatnie, w formie ustnej i pisemnej, w wywiadzie, felietonie bądź też innej publikacji prasowej, orzeczeniu sądowym, piśmie procesowym, wykładzie uniwersyteckim, książce, liście, rozmowie, blogu albo komentarzu internetowym. Kategoria ta jest więc bardzo szeroka. Badając przesłanki naruszenia czci w wypowiedzi danego podmiotu, konieczne jest rozważenie tego faktu na tle całej wypowiedzi, a nie *in abstracto*. Należy przy tym uwzględnić nie tylko znaczenie tych słów, ale także cały kontekst sytuacyjny, w którym zostały użyte oraz społeczny środowiskowy odbiór, oceniany według kryteriów relewantnych dla ludzi rozsądnych i uczciwych. Można tutaj więc zakwalifikować wypowiedzi pozornie neutralne czy nieobraźliwe, ale w danej konkretnej sytuacji ukierunkowane na infamię podmiotu. Co do zasady zniesławiający charakter ma wypowiedź oznajmująca, ale pogwałcenie czci może także wystąpić w zdaniu skonstruowanym w formie pytania. W kontekście powyższych rozważań należy zwrócić uwagę na krąg osób, którym przysługuje ochrona w sytuacji obraźliwej wypowiedzi, odnoszącej się do danej kategorii podmiotów. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego, ochrona na podstawie przepisów normujących

dobra osobiste przysługuje osobom należącym do danej grupy tylko w sytuacji, gdy wszystkie podmioty, które ją tworzą dają się zidentyfikować. Tym samym imputując łąpownictwo określonej grupie zawodowej in abstracto, np. lekarzom, nie implikuje to uprawnienia dochodzenia roszczeń przez członków tej korporacji. Możliwość taka zaistniałaby w razie zawężenia liczby inkryminowanych osób do pracowników jednego szpitala, których można by zindywidualizować.

Istnieje kategoria wypowiedzi, w stosunku do których następuje wyłączenie bezprawności, albo granice oceny zostają bardzo poszerzone. I tak krytyczna ocena o charakterze satyrycznym co do zasady wyklucza naruszenie dóbr, Istnieją pewne granice dopuszczalności takiej wypowiedzi, jednakże jej ramy są bardzo nieostro zakresłone i wynikają w głównej mierze z przyjętych zwyczajów, zasad przyzwoitości i dobrego smaku. Większa doza krytycyzmu jest również przewidziana w relacji osób pełniących funkcje publiczne. Interesującym zagadnieniem jest kwestia krytyki dziennikarskiej działającego w tzw. interesie publicznym i granic tej krytyki w relacji do powyższych osób. W tym miejscu należy podkreślić dystynkcję wypowiedzi opisowej – dotyczącej faktów i oceniającej – wyrażającej opinię. W wyroku z 2002 r. Sąd Najwyższy stwierdził, iż poszerzone ramy dopuszczalnej krytyki w stosunku do osób piastujących funkcje publiczne nie dopuszczają publikowania nieprawdy, ani też nierzetelnego wykorzystywania materiałów prasowych. Rok później ten sam sąd stwierdził, iż jeżeli dziennikarz działający w obronie interesu społecznie uzasadnionego, dochował wymogu należytej staranności i rzetelności przy zbieraniu i wykorzystywaniu materiału prasowego, jego publikacja nie przybiera cech bezprawności nawet w sytuacji, gdy materiał ten zawiera informacje nieprawdziwe. Takie stanowisko spotkało się w doktrynie z opozycją przedstawicieli nauki. Jak słusznie zauważa Z. Radwański, bezprawność wypowiedzi o faktach, które operują kategorią prawdy i fałszu, jest wyłączona tylko i wyłącznie w sytuacji, gdy mają one prawdziwy charakter. Dlatego też kryterium rzetelności i staranności możemy odnosić jedynie do kryterium winy dziennikarza, a nie bezprawności.

Swoboda sumienia oznacza ochronę pojęć, wyobrażeń i przekonań podmiotu przez bezprawną ingerencją. Swym zakresem obejmuje też wolność pozytywną i negatywną religii, wykonywania bądź niewykonywania praktyk religijnych itd

Nazwisko i pseudonim to następne dobro, jakie wymienia art. 23 k.c. Bezprawne naruszenie tych dóbr nastąpi w sytuacji, gdy np. konkubina posługuje się nazwiskiem konkubenta, lub też pseudonim autora utworów literackich jest używany przez innego autora.

Przekręcanie nazwiska, zniekształcanie, rymowanie ze słowami obelżywymi również kwalifikuje do dochodzenia praw na podstawie art. 24 k.c.

Pod pojęciem **wizerunku** rozumie się dostrzegalne, fizyczne cechy osoby ludzkiej, kreujące jej wygląd i pozwalające na identyfikację człowieka pośród innych podmiotów. Wizerunek należy rozumieć sensu largissimo i obejmować jego zakresem elementy pozabiologiczne, jak okulary, fryzurę, ubiór, o ile wraz z innymi cechami stanowią o niepowtarzalności danej osoby. Wizerunek podlega szczegółowej regulacji przepisów ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Art. 81 stanowi, iż rozpowszechnianie wizerunku wymaga zezwolenia osoby na niej przedstawionej. W braku wyraźnego zastrzeżenia zgoda nie jest wymagana, jeżeli podmiot ten otrzymał umówioną zapłatę za pozowanie. Ekscepcję od powyższych uregulowań wprowadza ustęp 2 art. 81, który dopuszcza przedstawianie wizerunku osób powszechnie znanych, których konterfekt został wykorzystany w związku z pełnieniem funkcji publicznych, a także podmiotów stanowiących tło większej całości: krajobrazu, zgromadzenia, publicznej imprezy. W jednym z orzeczeń Sąd Najwyższy stwierdził, iż naruszenie prawa do wizerunku stanowi opublikowanie w prasie bez zgody danej osoby fotografii w sposób umożliwiający jej identyfikację.

Naruszenie **tajemnicy korespondencji** nie polega tylko na otwarciu listu, ale stanowi ją również ukrycie lub zniszczenie pisma, podsłuchanie rozmowy telefonicznej, uniemożliwienie dotarcia do przesyłki adresatowi i zapoznania z jej treścią, przejęcie i przywłaszczenie cudzej korespondencji lub jej bezprawne rozpowszechnianie, włamanie się do przewodu przeznaczonego do przekazu informacji bądź przełamanie magnetycznego, elektronicznego lub innego sposobu zabezpieczenia. Złamaniem zasady tajemnicy korespondencji będzie także umożliwienie osobom trzecim zapoznania się z jej treścią.

Art. 50 konstytucji stanowi substrat szerokiego rozumienia terminu nietykalność mieszkania, gdzie jego zakresem obejmuje się pomieszczenia niemieszkalne, ogród bądź trawnik okalający dom mieszkalny oraz pojazdy. Pod tym pojęciem kryje się także utrudnianie w korzystaniu z mieszkania przez współlokatorów. W przytoczonym już wyroku Sądu Apelacyjnego podkreślono, iż prawo do zachowania nietykalności mieszkania na gruncie art. 23 k.c. musi być rozumiane w sensie niematerialnym, jako prawo do ochrony przez naruszeniem sfery psychicznej i emocjonalnej w związku z zakłóceniem posiadania własnego miejsca.

Katalog dóbr *expressis verbis* wyrażonych w art. 23 k.c. zamyka twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska. Dotyczy to niemajątkowych wartości, jakie dla autora, wynalazcy i racjonalizatora stanowi okoliczność bycia twórcą pewnego pomysłu.

Materia ta jest uregulowana w prawie autorskim i przysługuje tutaj kumulatywna ochrona wynikająca z tej ustawy, jak i przepisów k.c.

Dorozumiane dobra osobiste spoza katalogu

Istnieje szereg dóbr, co do których ochrony nie ma zasadniczych sporów w doktrynie, pomimo braku wyraźnego wyszczególnienia w treści art. 23 k.c.

Posługując się argumentum a minori ad maius należy przyjąć, iż jeżeli zakresem ochrony art. 23 k.c. objęte jest zdrowie człowieka, to tym bardziej jego życie. Ten fakt w doktrynie jest bezsporny. Gwarancja życia jest zapisana w art. 38 konstytucji RP, który to przepis zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę tej wartości. Zgodnie z orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego z 1997 r. życie osoby ludzkiej podlega ochronie od momentu poczęcia, gdyż stan nauk empirycznych nie daje wystarczających podstaw do wskazania innego momentu początku życia ludzkiego. Na płaszczyźnie cywilnoprawnej ochrona życia ma jedynie profilaktyczny, zasadzający się na przyznaniu osobie zagrożonej roszczenia o zaniechanie. Również podmioty pośrednio poszkodowane śmiercią innego człowieka mogą dochodzić swoich roszczeń.

Powszechnie akceptuje się fakt wyodrębnienia nietykalności cielesnej, jako odrębnego dobra osobistego. Najprostszy przykład naruszenia tegoż dobra stanowi uderzenie człowieka. Ponadto przez pogwałcenie nietykalności cielesnej w doktrynie rozumie się szarpanie, popychanie, ciągnięcie za włosy, rzucanie przedmiotów lub wylewanie na pokrzywdzonego jakichś substancji. Naruszenie tego dobra nie musi łączyć się ze sprawianiem bólu czy uszkodzeniem ciała, może to dotyczyć niechcianego głaskania, dotykania itd. Odnosi się to także do wymaganej zgody pacjenta na zabieg medyczny ingerujący w jego organizm.

Ze środków przewidzianych w prawie cywilnym dla ochrony dóbr osobistych korzysta stan cywilny, który w doktrynie rozumiany jest jako przynależność do określonej rodziny. Bezpodstawne podawanie się za małżonka bądź krewnego uprawnionego stanowi dostateczną przesłankę do dochodzenia swych praw na gruncie art. 24 k.c. W takiej sytuacji podmiot zainteresowany może domagać się zaniechania takich naruszeń, a niekiedy ujawnienia stanu cywilnego.

Integralność seksualna stanowi dobro osobiste, którego istota wynika z treści art. 445 § 2 k.c. Zgodnie z jego brzmieniem kto za pomocą podstępny, gwałtu lub nadużycia stosunku

zależności został skłoniony do poddania się czynowi nierządnemu, temu przysługuje zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę. Integralność seksualna należy rozumieć szeroko, dlatego też naruszenie tego dobra może odnosić się nie tylko do gwałtu, ale także przymusowej prostytucji, wymuszonej ciąży, przymusowej sterylizacji tudzież niewolnictwa seksualnego. W ten katalog wpisuje się również molestowanie seksualne w miejscu pracy.

Na skutek orzeczeń judykatury, opierającej się w swym wyrokowaniu na artykułach ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych z 31 stycznia 1959 r., jako odrębne dobro osobiste wykształcił się kult po zmarłej bliskiej osobie. Odnoszące się do tegoż dobra prawo bliskich zmarłego realizuje się w możliwości pochowania zwłok, ich przeniesienia bądź ekshumacji, ustalenia napisu nagrobnego, decydowania o wyglądzie nagrobka i jego postawieniu, pielęgnacji grobu, odwiedzania i odbywania ceremonii religijnych. Innym elementem kultu pamięci osoby zmarłej jest ochrona jej czci w zakresie, w jakim narusza uczucia osób najbliższych. Prawo dochodzenia roszczeń przysługuje w tym zakresie osobom najbliższym i opiera się na uszczerbku w ich dobrach osobistych, a nie bezpośrednio czci zmarłego. Ponadto ochrona taka jest ograniczona w czasie i sprowadza się do rażących przypadków pogwałcenia tych wartości. W mocno niejednoznacznym orzeczeniu Sąd Najwyższy stwierdził, iż pochowanie zwłok innej niż żona kobiety w mogile z żonatym mężczyzną, choćby dotyczyło to kobiety bliskiej mu za życia, może naruszać dobra osobiste członków jego rodziny. Również prawo do grobu zostało uznane wyrokiem Sądu Najwyższego z 1979 r. za odrębne dobro osobiste, pomimo pewnych elementów o charakterze majątkowym. Egzemplifikację naruszenia tej wartości stanowi niedotrzymanie warunków umowy przez zarządcę cmentarza i pochowanie w ustalonym miejscu ciała innej osoby.

Punkty nieodpłatnej pomocy prawnej i obywatelskiej

Fundacja "Inicjatywa Kobiet Aktywnych" prowadzi w 2023 roku czternaście punktów nieodpłatnej pomocy prawnej i obywatelskiej na terenie: Olsztyna i powiatu olsztyńskiego, powiatu szczycieńskiego, powiatu braniewskiego, powiatu augustowskiego, powiatu piskiego, powiatu ciechanowskiego, powiatu przasnyskiego, powiatu łęczyckiego, powiatu płońskiego.

Więcej informacji na stronie:

www.fika.org.pl

Zadania publiczne są finansowane z budżetu państwa ze środków otrzymanych od powiatów.